

PRESTANAK NASLEDNOG PRAVA BRAČNOG DRUGA OPŠTE NAPOMENE

Blizak i međusobno kompleksni odnos naslednog i porodičnog prava primećen je i konstatovan kao izuzetno aktuelan i dinamičan još od prvih ozbiljnih pokušaja da se pridi teoriskoj i praktičnoj sistematizaciji formiranih pravnih grana u sređen i koncepcijски određen pravni sistem. Nasleđivanje u širem smislu, kao socijalna funkcija određenih idejnih zahteva, smatralo se procesom u kome se imovinsko-pravni odnosi zasnovani izvan braka i porodice nastavljaju unutar porodične zajednice i nakon smrti nosioca bračnog i porodičnog autoriteta. Na taj način permanentnost (relativna trajnost) zasnovanih kauzalnih odnosa (odnosa materijalno-pravne prirode) postaje podjednako afirmativna kao i konstantna prisutnost, odnosno produbljena angažovanost ostvarenih afekcionalnih interesa. Teorija o alimentacionom karakteru institucije nasleđivanja samo je potvrda više o tom procesu uzajamnog prožimanja koji je kompleksno prisutan nezavisno od izvesne metodološke i teorijske rezervisanosti, sumnje ili negacije koja se u tom smislu ističe. No bez obzira na tu činjenicu, respektujući, razume se, i suprotna gledišta, treba primetiti da se danas sve više podvlači da je institucija alimentacije, kao osnova nasledno-pravnog odnosa, prevashodno porodično-pravna institucija i da njen smisao i njena funkcionalna opravdanost leži u stvaranju materijalne pretpostavke za puni duhovni razmah i skladan emocionalni odnos koji treba da prati svaškodnevni porodični život. Svu ozbiljnost i sav značaj kao i složenu protivrečnost ove problematike osetio je sa svom dubinom svoje naučne institucije i dr. Valtazar Bogišić prilikom rada na kodifikaciji Opštег imovinskog zakonika za Crnu Goru.¹

Taj posebno osoben uzajamni odnos i na više načina izražen međusobni dodir ovih dveju pravnih grana oseća se i u našem zakonodavstvu iz oblasti porodičnog i naslednog prava u čijem okviru je paralelno, ali ne i bez jedne više unutrašnje veze, tretiran nasledno-pravni položaj bračnog druga. Zbog toga, problematika prestanka naslednog prava bračnog druga ima svoju pozitivno-pravnu funkciju kako u odredbama Osnovnog zakona o braku tako i u pravilima Zakona o nasleđivanju. Pritom treba istaći da to paralelno ali istovremeno jedinstveno pristupanje dva kodeksa u rešavanju nasledno-pravnog položaja bračnog druga u svojoj krajnjoj konzekvenci čini manje potrebnim, ako ne i

¹ Videti: dr Valtazar Bogišić, O položaju porodice i naslijedstva u pravoj sistemi, časopis Pravnik, Beograd 1892. god. str. 293—304 i dalje.

potpuno suvišnim, teorijsku i praktičnu raspravu o međusobnom odnosu ova dva kodeksa, o problemu opštem i specijalnog zakona, o konzumiranju nasledno-pravne oblasti porodično-pravnim kodeksom ili prečutnoj derogaciji odredaba porodičnog prava nasledno-pravnom sadžinom samo Zakona o nasleđivanju s obzirom na predmetni i temporalni kriterijum.² Otuda smatramo da je nužno za precizno postavljanje metodološkog problema posebno podvući da se u tom kompleksnom smislu, polazeći od samog zakonodavnog rešenja, treba da tretira nasledno-pravni položaj bračnog druga u trenutku prestanka prava na nasleđe umrlog supruga.

S obzirom na dva različita osnova pozivanja na nasleđe, prestanak naslednog prava bračnog druga treba posmatrati u zavisnosti od činjenice da li je njegov položaj naslednika određen isključivo zakonom ili je dopunjjen, odnosno proširen i poslednjom voljom (testamentom) njegovog umrlog bračnog druga. Žbog toga, prestanak naslednog prava bračnog druga ima svoja dva osnovna aspekta: a) u prestanku njegovog naslednog prava ako se na nasleđe poziva po testamentu; i b) u prestanku njegovog naslednog prava ako se na nasleđe poziva po zakonu.

§ 1. PRESTANAK NASLEDNOG PRAVA BRAČNOG DRUGA AKO SE NA NASLEĐE POZIVA PO TESTAMENTU

Prestanak naslednog prava bračnog druga, u slučaju da se poziva na nasleđe po osnovu testamenta, zavisi od momenta kada je testament napisan. Ako je bračni drug kao testator izjavio svoju poslednju volju nakon razvoda braka, onda se njegov bivši bračni drug ne poziva na nasleđe po osnovu testamentata u svojstvu bračnog druga, već u ulozi svakog drugog lica koje se može pojaviti kao testamentarni naslednik. U takvoj situaciji, bračni drug se nalazi izvan dejstva uticaja posebnih pravila o nasleđivanju bračnih drugova, jer to svojstvo po zakonu više nema, i uključuje se u anonimni, neizdiferencirani i široki krug potencijalnih testamentarnih naslednika kod kojih je nasledno-pravna nada virtuelno prisutna izvan subjektivnog naslednog prava.

S druge strane, nasledno pravo bračnog druga se ne menja ni ako je njegov suprug, kao testator, koristeći svoje pravo da suvereno određuje slobodni krug svojih naslednika, izričito istakao da se u ulozi testamentarnog naslednika ima pojaviti njegov bračni drug koji to svojstvo više nema s obzirom da je došlo do razvoda braka, nakon stavljanja testamentata. U prvom, slučaju, testament prati činjenicu već razvedenog braka, kao datu, vremenski obeleženu i prisutnu konstantu, a u drugom, slučaju, testator činjeniku razvoda braka tretira kao eventualnu mogućnost, kao činjenicu koja se može dogoditi i koja kao takva

² O različitim razmatranjima i concepcijskim zahvatima koji se tim povodom javljaju videti bliže: dr Bogdan Matić, Prestanak zakonskog prava nasleđivanja bračnih drugova, Glasnik A. P. Vojvodine, Novi Sad, br. 8, iz 1955. god. str. 10; dr Ana Prokop, Komentar osnovnom zakonu o braku, knjiga druga, Zagreb 1960. god. str. 185.; dr Branko Bazala, Nasljeđno pravo bračnog druga, Naša Zakonitost, br. 10—12, Zagreb 1955. god. str. 435—436; dr Milan Kreč i Đuro Pavić, Komentar zakona o nasleđivanju sa sudskom praksom, Zagreb 1964. god. str. 63.

ima pravno hipotetičan karakter. Ali, ono što je zajedničko u oba ova slučaja odnosi se na konstataciju da prestanak svojstva bračnog druga ne dovodi do prestanka naslednog prava tog lica, jer njegov nasledno-pravni položaj nije određen postojanjem bračne veze, već voljom ostavioca koja je podignuta na stepen nasledno-pravne institucije.

Međutim, ako je volja ostavioca prilikom testamentarnog nasleđivanja kategorija koje se, u opštim okvirima zakona, mora bezuslovno poštovati, onda se iz te činjenice, pod određenim uslovima, izvodi i slučaj prestanka naslednog prava bračnog druga na nasleđe po osnovu testamena. U ovom slučaju činjenica razvoda braka i prestanka svojstva bračnog druga je podignuta na stepen na kome se bivši suprug treći kao naslednik nezavisno, pa čak i suprotno od svog ranijeg bliskog odnosa sa testatorom. Njegovo pravo na nasleđe po osnovu testamena prestaje s obzirom na odsustvo suprotne izražene volje bivšeg bračnog druga koji se pojavljuje u ulozi testatora. Kada je testament napisan za vreme trajanja braka sama činjenica da je brak naknadno razveden povlači za sobom prečutno opozivanje testamena. Testamentalni motivi (animus donandi mortis causa), koji potiču iz činjenice bračne veze i skladnih, harmoničnih odnosa bračnih drugova, dolaze u flagrantni sukob sa činjenicom razvedenog braka i prestankom svih intimnih osećanja vezanih za nekadašnju zajednicu. Ta kolizija između ranijih afekcionih interesa i interesa koji su njima divergentni ulaze u krug onih predpostavki koje smatramo redovnim i gotovo za svaki slučaj potpunim i tipičnim. Tražiti od bračnog druga, koji je delovao u ulozi testatora, da izričito opozove svoj testament postaje suvišno i nepotrebno s obzirom da taj zahtev odstupa od onoga što smatramo redovnim i normalnim. U pravu ne treba insistirati, u interesu ekonomije energije i izgrađenog sistema pretpostavki koje imaju svoju funkcionalnu vrednost, da neko svojom akcijom potvrđuje ono što već ulazi u krug redovnih događaja i što kao takvo u svakoj situaciji normalno primamo. Akcija nam je potrebna ako želimo da potvrdimo prisustvo izuzetaka od onoga što u datom trenutku primamo kao redovan tok stvari. Zbog toga nije potrebno da testator izričito opozove svoj testament da bi prestalo nasledno pravo bračnog druga, na isti način kao što je, tome naprotiv, potrebno da testator izričito naglasi da svom bivšem bračnom drugu daje svojstvo testamentarnog naslednika da bi bračni drug uprkos činjenice prestanka braka postao testamentarni naslednik. Ovo utočilo pre što testator može biti sprečen činjenicom smrti ili nastalom duševnom bolešću, da u redovnom postupku obavi akt opozivanja testamenta.

§ 2. PRESTANAK NASLEDNOG PRAVA BRAČNOG DRUGA AKO SE NA NASLEĐE POZIVA PO ZAKONU

Razloge za prestanak naslednog prava bračnog druga kada se poziva na nasleđe po zakonu, možemo srediti u dvе osnovne grupe: a) u grupu opštih pretpostavki za prestanak naslednog prava bračnog druga, i b) u grupu posebnih pretpostavki.

Ova podela izvršena je s obzirom na kompleksan položaj bračnog druga kao naslednika. Svoje pravo na nasleđe bračni drug izvodi iz činjenice bračne veze i ta činjenica u našem naslednom pravu ulazi u krug onih pretpostavki koje utiču na formiranje zakonskog naslednog reda. Prema tome, bračni drug je zakonski naslednik i kao takav ima položaj svakog drugog lica koje se u našem pravu pojavljuje u ulozi zakonskog naslednika. Zbog toga, bračni drug mora ispunjavati opšte uslove koji se traže za zakonskog naslednika da bi stekao svojstvo lica koje može da primi zaostavštinu. Te opšte uslove, u koje spada i doстојnost za nasleđivanje, razmotrićemo u okviru opštih pretpostavki za prestanak naslednog prava bračnog druga.

S druge strane, bračna veza, za razliku od krvne veze, ne predstavlja jedno trajno, nepromjenjeno, permanentno stanje. Bračna veza može prestati razvodom ili se može konstatovati da bračna zajednica nije ni uspostavljena s obzirom da je brak, za koji se pretpostavljalo da postoji, ustvari bio nepostojeći ili ništav. U ovakvoj situaciji osnov po kome se bračni drug smatra zakonskim naslednikom je prestao ili nije nikada ni nastao, a ta činjenica ne može biti bez uticaja na nasledno-pravni položaj bračnog druga. Zbog toga smo te slučajeve, koji su specifični za bračne drugove i njima osobeni, uvrstili, zajedno sa problematikom koja ih prati, u okvire posebnih pretpostavki za prestanak naslednog prava bračnog druga.

I. OPŠTE PRETPOSTAVKE PRESTANKA NASLEDNOG PRAVA BRAČNOG DRUGA

Nasledno pravo bračnog druga prestaje po opštim pretpostavkama ako je bračni drug postao nedostojan da po zakonu nasledi svog umrlog supruga. U ovom slučaju bračni drug se u svemu izjednačava sa svakim drugim naslednikom koji ne može biti pozvan na nasleđe ako je nedostojan za nasleđivanje.

Nedostojnost (indignitet) za nasleđivanje bračnog druga u svojoj suštini predstavlja individualni razlog za gubitak svojstva naslednika. Bračni drug koji je nedostojan za nasleđivanje gubi mogućnost da nasledi bračnog druga prema kome se pokazao kao nedostojan. Ne gubeći sposobnost da se pojavi kao naslednik svakog drugog lica, bračni drug gubi nasledno-pravno svojstvo samo prema umrlom suprugu u odnosu na koga je preuzeo određene akte koji ga učine nedostojnim. U takvoj svetlosti nedostojnost za nasleđivanje bračnog druga predstavlja naslednopravnu kaznu za skrivljeni postupak koji je bračni drug učinio prema umrlom suprugu.

Prema našem Zakonu o nasleđivanju razlozi za nedostojnost bračnog druga su limitativno određeni: U čl. 131. Zakona o nasleđivanju se ističe da je nedostojan za nasleđivanje bračni drug koji umišljajno pokuša ili liši života svog supruga, koji onemogući da se poslednja volja njegovog supruga ostvari, koji ne izvrši zakonsku ili moralnu obavezu prema svom suprugu i najzad bračni drug koji pobegne iz zemlje da bi izbegao osudu za teže krivično delo ili izbegao obavezu služenja vojske (ovo se odnosi samo na bračnog druga koji toj obavezi podleže),

odnosno da bi u inostranstvu vršio neprijateljsku delatnost protiv naše zemlje pa se do smrti svog supruga ne vratи u zemlju.

Ovaj poslednji slučaj nasledno-pravne nedostojnosti izjednačuje se po svom pravnom dejstvu sa slučajem nesposobnosti (*incapacitas*) za nasleđivanje.³

II. POSEBNE PREPOSTAVKE ZA PRESTANAK NASLEDNOG PRAVA BRAČNOG DRUGA

Posebne pretpostavke za prestanak naslednog prava bračnog druga, s obzirom na temporalni momenat i prirodu uzroka koji mogu dovesti do gubitka naslednog prava bračnog druga, mogu se, radi veće preglednosti i preciznije sistematizacije, srediti u dve grupe: a) u grupu redovnih posebnih prepostavki; i b) u grupu izuzetnih posebnih pretpostavki za prestanak naslednog prava bračnog druga.

A. Redovne posebne pretpostavke za prestanak naslednog prava bračnog druga

Redovne posebne pretpostavke za prestanak naslednog prava bračnog druga karakterišu se komponentom da je vremenski momenat obeležen prisustvom oba bračna druga, a priroda uzroka činjenicom da je brak razveden, odnosno da je brak proglašen nepostojećim ili ništavim. Presuda o razvodu braka kao i presuda o proglašenju braka nevažećim postala je pravosnažna za života bračnih drugova. Iz te činjenice izvode se i pretpostavke za prestanak naslednog prava bračnog druga (koji to svojstvo više nema) u slučaju smrti bivšeg bračnog druga.

Prema tome, celokupnu problematiku posebnih pretpostavki za prestanak naslednog prava bračnog druga treba grupisati oko prethodnih pitanja vezanih za konstataciju: a) da je brak razveden; b) da je brak proglašen ništavim; i c) da je brak bio nepostojeći, jer se za svaku od tih situacija u odnosu na subinu braka vezuju, s obzirom na različite uzroke, izvesne specifične nasledno-pravne posledice.

a) *Razveden brak.* Nasledno pravo bračnog druga prestaje u slučaju redovnih posebnih pretpostavki prestankom svojstva bračnog druga razvodom braka. U našem pravu zakonsko nasledno pravo zasniva se na činjenici srodstva kao i na činjenici bračne veze. Zbog toga ako je brak prestao razvodom, onda samim nastupanjem te činjenice bivši bračni drugovi se ne mogu jedan prema drugom pojaviti u ulozi zakonskih naslednika. Iz toga proizlazi da zakonsko nasledno pravo bračnog druga prestaje razvodom braka sa ostaviocem još za vreme njegova života.

Kad je reč o ovom slučaju prestanka naslednog prava bračnog druga, onda treba posebno primetiti da na gubitak naslednog prava

³ O samoj instituciji nedostojnosti za nasleđivanje kao i o analizi razloga koji dovode do nedostojnosti videti naš rad: Nedostojnost za nasleđivanje, Pravni život, Beograd 1965. god. br. 6 str. 1—20;

Isto tako o nedostojnosti bračnog druga videti i raspravu dr Borislava Blagojevića, Zakonsko nasleđivanje u svojinu između bračnih drugova, Arhiv za pravne i društvene nauke, Beograd 1939. god. broj 3.

bračnog druga nema uticaja momenat da je brak razveden krivicom umrlog bračnog druga, krivicom preživelog bračnog druga, obostranom krivicom ili odsustvom krivice bračnih drugova. Krivica za razvod braka ima značaja prema Osnovnom zakonu o braku za sticanje alimentacionog prava razvedenog bračnog druga ili za pitanje nastanka prava na povraćaj poklona, ali nema uticaja na sticanje ili gubitak naslednog prava razvedenog bračnog druga. Njihovo uzajamno nasledno pravo, prestaje razvodom braka bez obzira na uzrok koji je doveo do razvoda ili subjektivnu kvalifikatornu okolnost koja taj razvod prati.⁴

Povodom ovog oblika prestanka naslednog prava bračnog druga treba ukazati i na zanimljivu praksu Vrhovnog suda Jugoslavije⁵ prema kojoj nasledno pravo bračnog druga prestaje i u slučaju postojanja presude o rastavi od stola i postelje donete od nadležnog suda, najdalje do stupanja na snagu Osnovnog zakona o braku. Za ovo svoje stanovište Vrhovni sud Jugoslavije se poziva na bivši čl. 96. Osnovnog zakona o braku po kome je, na temelju presude o rastavi od stola i postelje, sud dužan da doneše odluku o razvodu braka na zahtev oba ili jednog bračnog druga. Iz ove zakonske formulacije Vrhovni sud Jugoslavije izvodi zaključak da rastava od stola i postelje ima isto pravno dejstvo, sa stanovišta našeg prava, kao i odluka o razvodu braka. Ovo svoje shvatanje Vrhovni sud Jugoslavije posebno obrazlaže činjenicom da se po propisima bivše Jugoslavije, na određenom pravnom području, nije mogla doneti odluka o razvodu braka, te s obzirom na tu okolnost »odluka o rastavi od stola i postelje ima suštinski isti karakter (podvukao M. M.) kao i odluka o razvodu braka«.⁶

Ostavljujući po strani, u ovom trenutku, izvesne upadljive nedostatke ovog shvatanja koje nastaje da poistoveti dva sasvim različita pravna instituta, treba posebno istaći vidno izražen napor Vrhovnog suda Jugoslavije da izvesne pravne apsurde prošlosti (arhaičnosti kanonske dogmatike) učini u našim prilikama razrešenim i uklonjenim. A taj napor, uzet sam za sebe, zasluzuje našu punu pažnju, razumevanje i podršku.

b) *Ništav brak.* Za nasledno pravo bračnog druga prema svom umrliom suprugu ne zahteva se da postoji samo brak između njega i ostavioca, već se insistira da je taj brak punovažan. Zbog toga, ako je brak ništav, odnosno ako je utvrđeno još za života ostavioca da je njegov brak zaključen pri postojanju bračne smetnje ili da nije zaključen u cilju vođenja zajedničkog života već iz nekog drugog cilja suprotnog prirodi braka i njegovoj stvarnoj sadržini, onda prestaje nasledno pravo bračnog druga.

U ovom slučaju osoba koja pretenduje na nasleđe nikad nije ni bila bračni drug umrlog lica te po tom osnovu ne može reflektirati na njegovu zaoštavštinu.

c) *Nepostojeći brak.* U čl. 27. st. 1. Zakona o nasleđivanju ističe se da nasledno pravo između bračnih drugova prestaje razvodom i po-

⁴ Isto shvatanje zastupa i prof. Silajdžić. Videti: dr Alija Silajdžić, Nasledno pravo, Sarajevo 1964. god. str. 109.

⁵ Videti odluku Vrhovnog suda Jugoslavije Rev. 1150/61 od 15. juna 1961. godine.

⁶ Videti pomenutu odluku Vrhovnog suda Jugoslavije, Rev. 1150/61 od 15. juna 1961. godine.

ništajem braka. U tom zakonskom stavu se izričito ne podvlači da nasledno pravo bračnih drugova prestaje u slučaju da se za života bračnih drugova utvrđi da je njihov brak nepostojeći.

Međutim, iz načina formulacije zakonskog teksta nije teško izvući zaključak da se ova okolnost sama po sebi podrazumeva. Iako Zakon o nasleđivanju na to nije izričito ukazao čini se da je očigledno da nasledno pravo bračnih drugova prestaje i u slučaju da je njihov brak još za života proglašen nepostojećim (ta teorijska teza je u Zakonu invovirana). Ma koliko da Osnovni zakon o braku ne pravi, u načelu, razliku između posledica poništaja braka i utvrđivanja braka nepostojećim, ipak ostaje, kao neoboriv zaključak, da su uzroci za proglašenje braka nepostojećim daleko ozbiljniji, značajniji i teži od razloga za poništaj braka. Prema tome, kad je Zakon o nasleđivanju pomenuo slučaj poništaja braka on je već imao u vidu i njegov teži oblik: utvrđivanja braka nepostojećim. Iz toga, sasvim prirodno rezultira da nasledno pravo bračnog druga prestaje ne samo ako je brak između njega i njegovog supruga razveden za vreme njihova života, odnosno da je sklopljen brak utvrđen ništavim pre smrti jednog od njih, već i u slučaju kad je zaključen brak za vreme njihova života proglašen nepostojećim.

Kad je reč o ovom vidu prestanka naslednog prava bračnog druga, onda treba posebno istaći da problem savesnosti jednog bračnog druga prilikom sklapanja ništavog, odnosno nepostojećeg braka ostaje izvan pravnog uticaja na prestanak njegovog naslednog prava prema umrlom bračnom drugu. Prema tome, u ovom slučaju, savesni i nesavesni bračni drug u podjednakoj meri gubi nasledno pravo prema umrlom suprugu. Istina ova konstatacija ne rezultira iz izričitog stava zakona o nasleđivanju, ali takav zaključak se može izvesti bez teškoća iz same formulacije čl. 27. st. 2. tač. 2. Zakona o nasleđivanju, u odsustvu potrebe da se koristimo metodom argumentum a contrario. U samom Zakonu o nasleđivanju gubitak naslednog prava bračnog druga vezuje se samo za nesavesnost bračnog druga prilikom sklapanja nepunovažnog braka ako je konstatacija nepunovažnosti izvršena nakon smrti bračnog druga. Zbog toga, ako je ništavost utvrđena za života bračnih drugova kategorija savesnosti nema uticaja na određivanje nasledno-pravnog položaja bračnog druga. Čini nam se da je ovakvo rešenje jedino moguće i da se ne protivi opštim etičkim načelima koji preko kategorije savesnosti prodiru u pravo. U ovom slučaju nasledno pravo u subjektivnom smislu nije egzistentno ni kao pravna nada, te odsustvo svakog prava, pa makar i u njegovojo prividnosti, ne dovodi do spajanja etičkih zahteva izraženih u kategoriji savesnosti sa pravom na nasleđivanje.

B. Izuzeci od redovnih posebnih prepostavki za prestanak naslednog prava bračnog druga

Nasledno pravo bračnog druga prestaje ne samo pri postojanju redovnih prepostavki, dakle kad je brak prestao za života bračnih drugova, već i u slučaju kad je brak bračnih drugova u momentu smrti jednog od njih još uvek postojao, ali se utvrđi da je tužba za razvod

braka, koju je podeo ostavilac, bila osnovana, odnosno da je brak nakon smrti jednog od njih oglašen ništavim ili nepostojećim, kao i u slučaju ako je bračna zajednica bračnih drugova trajno prestala njihovim sporazumom ili krivicom preživelog bračnog druga.

Prema tome, slučajevi prestanka naslednog prava bračnog druga, koji predstavljaju izuzetke od redovnih posebnih pretpostavki, mogu se klasificirati u tri posebne grupe, i to na grupu: a) po kojoj prestaje nasledno pravo bračnog druga prestankom braka razvodom; b) po kojoj prestaje nasledno pravo bračnog druga konstatacijom da brak nije ni postojao; i c) po kojoj prestaje nasledno pravo bračnog druga i pri postojanju braka.

1. Prestanak naslednog prava bračnog druga prestankom braka razvodom

Prema Zakonu o nasleđivanju (čl. 27. st. 2. tač. 1) nasledno pravo bračnog druga prestaje ako se posle smrti njegovog supruga utvrdi da je tužba za razvod braka koju je ovaj podneo bila osnovana.

Ovaj slučaj izuzetka od redovne posebne pretpostavke za prestanak naslednog prava preživelog bračnog druga karakteriše se momentom da je igra vremena onemogućila nastanak posebne redovne pretpostavke za prestanak naslednog prava bračnog druga. U ovom slučaju bračni drug je podneo tužbu za razvod braka ali je njegova smrt nastupila pre nego što je sud doneo odluku o razvodu braka. Nasledno pravo bračnog druga zasniva se na postojanju braka, odnosno na skladnim odnosima bračnih drugova. Zbog toga, ako je postupak za razvod pokrenut ta činjenica ukazuje na poremećaj bračnih odnosa i dovodi u sumnju postojanje etičkog osnova koji čini opravdanim nasledno pravo bračnog druga.

U ovom slučaju naslednici umrlog bračnog druga imaju pravo da po pravilima Osnovnog zakona o braku produže započeti brakorazvodni postupak. Ukoliko okružni sud utvrdi da je podneta tužba za razvod braka umrlog lica bila osnovana i donese odluku da u takvom slučaju nastaju posledice razvoda braka, iako je brak prestao smrću jednog supružnika, u tom slučaju prestaje nasledno pravo bračnog druga.

Treba primetiti da pritom nema značaja zbog koga je brakorazvodnog uzroka brak razveden i da li je brak razveden krivicom preživelog bračnog druga ili bez krivice bračnih drugova.

Ovaj slučaj u svemu se izjednačava sa momentom nastanka redovne posebne pretpostavke za prestanak naslednog prava preživelog bračnog druga kojom se prilikom ne traži da postoji određen subjektivni stav bračnih drugova prema uzrocima za razvod braka. Drugim rećima, u takvom slučaju se ne zahteva da je brak razveden krivicom jednog bračnog druga, obostranom krivicom ili odsustvom krivice supružnika. Zbog toga se ne može prihvati mišljenje da se izuzeci od redovne posebne pretpostavke za prestanak naslednog prava preživelog bračnog druga zasnivaju isključivo na krivici preživelog bračnog druga, što praktično znači, da preživeli bračni drug neće izgubiti na-

sledno pravo ako je njegov brak razveden nakon smrti njegovog supruga bez ičije krivice.⁷

Osnovna zamerka ovom shvatanju odnosi se na suviše restriktivno i potpuno neadekvatno povezivanje prava na alimentaciju razvedenog bračnog druga, koje se pravo izvodi iz odsustva krivice za razvod braka bračnog druga koji izdržavanje traži, sa osnovom prava nasleđivanja bračnog druga koja se u svojoj suštini zasniva, pored ostalog, i na alimentacionoj teoriji. Osnovni zakon o braku je u tom pogledu vrlo rezolutan. Razveden brak, za razliku od svih drugih imovinsko-pravnih posledica ne povlači nasledno-pravno dejstvo u odnosu na preživelog bračnog druga. Isti kategoričan i čvrst stav zauzima u tom pogledu i Zakon o nasleđivanju. U svom čl. 27. st. 2. tač. 1. Zakon o nasleđivanju i ne pominje krivicu (sa varijantom odsustva krivice) kao subjektivnu pretpostavku za sticanje, odnosno prestanak naslednog prava bračnog druga. S tim u vezi, treba primetiti, da subjektivna komponenta, kao pretpostavka za određivanje nasledno-pravnog položaja bračnog druga, nije nepoznata Zakonu o nasleđivanju. Naprotiv, ona je vidljivo prisutna (izričito podvučena) u formi savesnosti kad je reč o ništavim i nepostojećim brakovima (čl. 27. st. 2. tač. 2.). Iz toga nije teško izvući zaključak da zakonodavac kategoriju krivice izvlači iz anonimnosti kada želi da istakne njen poseban pravni značaj. Zbog toga treba konstatovati da nasledno pravo preživelog bračnog druga prestaje bez obzira da li razvod braka prati subjektivna kvalifikatorna okolnost u formi krivice ili je ta komponenta odsutna.

2. Prestanak naslednog prava bračnog druga konstatacijom da brak nije ni postojao

a) Nasledno pravo preživelog bračnog druga prestaje i u slučaju da se nakon smrti njegovog supruga utvrdi da je njihov brak bio ništav ili nepostojeći (nevažeći brak). Naime, prema čl. 27. st. 2. tač. 2. Zакона о наследљивању после смрти оставиоца може доћи до проглашења njegovog braka ništavim, односно nepostojećim. Ta činjenica, s obzirom na prirodu nasledno-pravnog položaja bračnog druga, ukazuje da je prestao osnov, ili tačnije rečeno, da nikad nije ni postojao osnov po kome preživeli bračni drug može izvesti svoje nasledno pravo prema preminulom suprugu. U tom smislu, dakle, u pogledu vremenskog momenta kada je utvrđena činjenica da je brak ništav, odnosno nepostojeći, ovaj izuzetak se i razlikuje od redovne posebne pretpostavke za prestanak naslednog prava bračnog druga.

Pored ovog vremenskog momenta treba primetiti da se izuzetak od redovne posebne pretpostavke za prestanak naslednog prava bračnog druga odlikuje i prisustvom određene subjektivne komponente (etičko-

⁷ Isto mišljenje deli i prof. Blagojević. Videti: dr Borislav Blagojević, Nasledno pravo, Beograd 1961. god., str. 80.

Međutim, suprotno shvatanje zastupa dr D. P. Radoman. Videti: Nedostojnost za supružansko nasleđivanje, Glasnik A. P. Vojvodine, br. 11 iz 1957. godine str. 5.

-pravne kategorije). Naime, kao što smo već istakli, ako se još za života bračnih drugova utvrdi da je njihov brak bio ništav ili nepostojeći, ta činjenica je dovoljna za prestanak njihovog uzajamnog naslednog prava. Postojanje isključivo objektivnih pretpostavki ništavosti, odnosno činjenica koje čine brak nepostojećim, dovodi do prestanka naslednjog prava bračnog druga.

Međutim, ako je činjenica ništavosti, odnosno nepoštojanja brača utvrđena nakon smrti, jednog od bračnih drugova, onda treba istaći da njegovo nasledno pravo prema preminulom suprugu ne prestaje sa mim postojanjem objektivnih pretpostavki koje čine brak ništavim, odnosno nepostojećim. Za prestanak naslednjog prava bračnog druga zahteva se i prisustvo određene subjektivne pretpostavke izražene u njegovoj savesnosti. Prema tome, preživeli bračni drug gubi nasledno pravo samo u slučaju ako se utvrdi da je prilikom sklapanja ništavog ili nepostojećeg braka bio nesavestan. Zbog toga, ako je preživeli bračni drug bio savestan, tj. nije znao da prilikom sklapanja braka postoji neka činjenica koja čini brak ništavim ili nepostojećim, njegovo nasledno pravo prema preminulom bračnom drugu ne prestaje. Takođe bračni drug nasledice umrlog supruga iako je utvrđeno da je njegov brak nepunovažan.

Ova koncepcija koja je prihvaćena u Zakonu o nasleđivanju, u skladu je sa etičkim načelom da pošteno vršenje prava ne dovodi do štetnih posledica. Osim toga, i izvesni praktični razlozi idu u prilog ovakvog rešenja. Naime, bračni drug kao naslednik može, samim faktom smrti svog supruga, ući u zaostavštinu i sa njom činiti ne samo akte upravljanja, već i manifestovati svoja ovlašćenja raspolažanja. U takvim slučajevima, opšte je prihvaćen pravni princip da činjenica savesnosti igra kreativnu ulogu pri sticanju prava i u odsustvu osnova koji čini to subjektivno pravo perfektuiranim. I najzad, u ovom pogledu Zakon o nasleđivanju se približio pravilima i principima na kojima se zasniva i Osnovni zakon o braku. Naime, po Osnovnom zakonu o braku za savesnog bračnog druga, u slučaju da je njegov brak utvrđen ništavim ili nepostojećim, nastupaju posledice razvedenog braka koje su daleko povoljnije za jednog supruga od posledica ništavosti.

b). U teoriji naslednjog prava smatra se spornim momenat od kada se ima uzeti da je brak ništav. Naime, u praksi se može dogoditi da bračni drug podigne tužbu za poništaj braka ali ga u međuvremenu, do donošenja pravosnažne odluke suda, zadesi smrt. Ako je preživeli bračni drug bio savestan prilikom sklapanja nepunovažnog braka, onda njegovo nasledno pravo prema umrliom bračnom drugu zavisi od stava koji će se u ovom slučaju zauzeti u pogledu momenta prestanka braka. Ako se ovaj slučaj poistoveti sa nastavljanjem postupka za razvod braka koji je započeo umrli bračni drug za vreme svog života od strane njegovih naslednika, jer su procesni odnosi u ovom slučaju identični (podudarni), onda analogno ovom slučaju treba uzeti da je konstatacija nevažnosti braka izvršena još za života bračnih drugova. U takvom slučaju činjenica savesnosti preživelog bračnog druga nema uticaja na sticanje ili prestanak njegovog naslednjog prava. Međutim, ako se ovaj slučaj po svome smislu (po svojoj podudarnoj mogućnosti) odvoji od

slučaja neokončanog brakórazvodnog postupka i isključivo veže za šire tumačenje odredbe sadržane u stavu 2. tač. 1. čl. 27. Zakona o nasleđivanju, kao i za shvatanje da brak prestaje od dana kada je pravosnažno poništen,⁸ onda kategorija savesnosti dobija dominantni značaj. Bračni drug, koji je bio nesavestan prilikom sklapanja ništavog, odnosno nepostojećeg braka gubi nasledno pravo prema preživelom bračnom drugu.

U oceni ovih shvatanja čini nam se da se prvo gledište snažnije nameće po svojoj vrednosti jer je procesna analogija sa slučajem razvoda braka očigledna. I u ovom slučaju činjenica smrti je onemogućila da se brak utvrdi nevažećim za života bračnih drugova. Prema tome, smisao praktičnog rešenja je istovetan u oba ova slučaja. Osim toga ne treba smatrati ništa osobenim ako se sa posebnom tendencijom istakne da ništavost braka nastupa od momenata pravosnažnosti presude kojom je nevažnost konstatovana, jer se i brak smatra razvedenim od trenutka kada je doneta pravosnažna presuda za razvod braka. U ovom slučaju se samo htelo da spreči gotovo slepo, mehaničko, automatsko delovanje činjenice smrti koju čovek nije uspeo da savlada i koja deluje nad njim kao neshvatljiva, nepoznata i vremenski nepredviđena igra sudbine.

c) Što se tiče subjekata ovlašćenih na podnošenje tužbe za nevažnost braka treba istaći da, za razliku od slučaja prava na nastavak započetog postupka, zahtev da se utvrди ništavost ili nepostojanje braka mogu uložiti ne samo naslednici umrlog bračnog druga već i javni tužilac kao i svako treće lice koje ima opravдан interes da se utvrdi da je taj brak ništav, odnosno nepostojeći. Osim toga, za razliku od slučaja razvoda braka, kada naslednici mogu samo produžiti postupak koji je pokrenuo preminuli bračni drug, u ovom slučaju njihovo pravo je samostalno, originarno i ne zavisi od stava preminulog bračnog druga. Prema tome, oni imaju pravo ne samo da nastave započeti postupak od strane preminulog bračnog druga, već da taj postupak i sami pokrenu podnošenjem tužbe za poništaj braka.

3. Prestanak naslednjog prava bračnog druga i pri postojanju braka

Prema čl. 27. st. 2. tač. 2. Zakona o nasleđivanju nasledno pravo preživelog bračnog druga prema svom umrlom suprugu prestaje i u slučaju da je njegova zajednica života sa umrlim suprugom prestala još za vreme njihova života i pri činjenici da brak pravno i dalje egzistira.

Naime, Zakon o nasleđivanju tretira bračnu zajednicu, što je sa svim u skladu sa samom suštinom braka, kao kompleksnu zajednicu u kojoj su ispunjene ne samo njene formalne predpostavke, već i zahtevi da bračna zajednica faktički i postoji. Na ovaj način formalni zahtevi braka poklapaju se sa njegovom stvarnom sadržinom. Zbog toga, ako postoji protivrečnost između formalnih prepostavki braka

⁸ Na ovoj koncepciji insistira dr Branko Bazala u svojoj već citiranoj raspravi. Videti: Naša Zakonitost, Zagreb 1955. god., br. 10—12, str. 438.

i faktičkih zahteva zajednice života i to na štetu napuštanja osnovnog cilja i stvarne suštine braka, Zakon o nasleđivanju dovodi u pitanje nasledno pravo preživelog bračnog druga. U ovom pogledu Zakon o nasleđivanju samo prati izvesne koncepcije koje su došle do izražaja u porodičnom pravu da prekid faktičke bračne zajednice, pri pravnom postojanju braka, ne povlači uvek za sobom sve pravne posledice braka, kao što je to slučaj sa pravom na supružansko izdržavanje.⁹

Pa ipak treba primetiti da gubitak naslednog prava bračnog druga nije samo vezan za odsustvo faktičke bračne zajednice. Za prestanak naslednog prava bračnog druga zahteva se da postoje i određene kvalifikatorne okolnosti, odnosno objektivna ili subjektivna pretpostavka za prestanak naslednog prava bračnog druga, a koja se sastoji u krivicu preživelog bračnog druga za raskid faktičke bračne zajednice, kao i u postojanju sporazuma bračnih drugova za prekid zajednice života.

A) Subjektivna pretpostavka. Subjektivna pretpostavka za prestanak naslednog prava bračnog druga karakteriše se prijstvom krivice preživelog supruga za prestanak faktičke bračne zajednice.

Prema tome, gubitak naslednog prava bračnog druga vezuje se ne samo za činjenicu faktičke bračne zajednice, već i za njegovu krivicu koja je dovela do raskida zajednice života. Zbog toga, ako je umrli bračni drug bio kriv za prestanak faktičke zajednice, a činjenica raskida se može pripisati u krivicu preživelog bračnog druga, onda njegovo nasledno pravo prestaje. Međutim, ako su oba bračna druga kriva za raskid faktičke bračne zajednice, onda se nasledno pravo preživelog supruga gasi. Njegovo nasledno pravo vezano je isključivo za odsustvo krivice.

Na ovaj način Zakon o nasleđivanju prati bračne poremećaje od samog njihovog početka pre nego što i dobiju oblik brakorazvodnog konflikta, pa čak i u slučaju da do brakorazvodnog postupka i ne dođe. Zbog toga, svaki nedopušten postupak bračnog druga povlači za sobom određene pravne posledice koje su u pogledu svog sadržaja veoma kompleksne (porodične i nasledno-pravne prirode). No, sa gledišta naslednog prava bitno je da su poremećaji u bračnom odnosu dobili i svoj objektivni, vidljivi karakter izražen u prekidu faktičke bračne zajednice. Tek ova činjenica ukazuje da je poremećaj dublje prirode i da se pravo može i mora za njega bliže zainteresovati. Pre toga, svi manji ili veći konflikti bračnih drugova mogu se smatrati kao veća ili manja odstupanja od pravila bračnog života, ali koja se mogu pravno tolerirati s obzirom na volju bračnih drugova da ih prebrode i savladaju održavanjem i dalje zajednice života. Zbog toga, se ne može prihvati mišljenje da bi se sa slučajem raskida faktičke bračne zajednice mogao izjednačiti slučaj u kome bračni drug održava i dalje bračnu zajednicu u uverenju da će se odnosi kasnije normalizovati.¹⁰

⁹ Videti naš rad o pravu bračnih drugova na izdržavanje u slučaju prestanka faktičke bračne zajednice, Pravni život, Beograd 1954. godine broj 4—5.

¹⁰ Videti: dr D. P. Radoman, Navedeni rad, Glasnik A. P. Vojvodine, Novi Sad 1957. god. broj 11 str. 5.

Međutim, prekid faktičke bračne zajednice treba shvatiti u njegovom realnom suštinskom značenju a ne u obliku koji se manifestuje samo u prostornom udaljavanju bračnih drugova. Zbog toga, prekid faktičke bračne zajednice postoji u slučaju moralnog i materijalnog kao i seksualnog prekida zajednice života bračnih drugova i pri daljem prisustvu prostorne blizine bračnih drugova. Naime, usled još uvek teških stanbenih prilika mogući su slučajevi da bračni drugovi i dalje stanuju u istom stanu, pa čak i u istoj sobi a da pritom više ne održavaju zajednicu života. Usled toga, treba biti oprezan prilikom ocenjivanja da li je zajednica života bračnih drugova stvarno prestala kako nas prividnost prostorne blizine u ovom slučaju ne bi dovela u zabludu.

Prema tome, za prestanak naslednog prava bračnog druga, i pri činjenici postojanja braka, potrebno je prisustvo krivice za raskid faktičke bračne zajednice na strani bračnog druga koji na nasleđe reflektira.

KOMPONENTE KRIVICE. Krivica kao kvalifikatorna pretpostavka naslednog prava bračnog druga ima svoje tri sastavne komponente: objektivnu i subjektivnu kao i prisutnu uzročnu vezu između ovih komponenti.

a) *Objektivna komponenta krivice.* U sastav objektivne komponente krivice ulaze dva osnovna elementa: 1. nedopušteno (protivpravno) ponašanje bračnog druga koji pretendeuje na nasleđe; i 2. prisustvo trajnog poremećaja ili potpunog prestanka faktičke bračne zajednice.

aa) *Nedopušteno ponašanje.* Nedopušteno (protivpravno) ponašanje (rdavo držanje, loši postupci, negativno izražavanje osećanja, agresivnost, ravnodušnost, naklonost prema trećem lice suprotнog pola, nedoličan život) predstavlja, u svojoj suštini, sintetičan (standardan) izraz za bračnog druga koji se ne ponaša onako kako se to očekuje od bračnih drugova.

Nedopušteno ponašanje je istovremeno i protivpravno ponašanje a ta protivpravnost ima svoje osnove izražavanja u povredi (narušavanju) uzajamnih prava i dužnosti bračnih drugova predviđenih u Osnovnom zakonu o braku.

bb) *Trajni prestanak faktičke bračne zajednice.* Raskid zajednice života bračnih drugova koji ima trajni i nepremostiv karakter, predstavlja, sa gledišta naslednog prava, takvu objektivnu okolnost u kojoj je vidljivo i permanentno prisutno napuštanje svih uzajamnih moralnih dodira bračnih drugova, u kojoj je došlo do prekida materijalne zajednice i najzad u kojoj postoji odsustvo svakog bližeg uzajamnog intimnog dodira. Taj prestanak faktičke bračne zajednice mora biti ozbiljan, dubok i trajan. Povremeni, ili kraći prekid zajednice života ne predstavlja razlog za gubitak naslednog prava bračnog druga.

b) *Subjektivna komponenta krivice.* Subjektivna komponenta krivice ispoljava se u svesnom i voljnem odnosu bračnog druga prema svom nedopuštenom, odnosno protivpravnom ponašanju koje je dovelo do prekida faktičke bračne zajednice između njega i kasnije umrolog bračnog druga (umišljam sa svojim varijantama).

Sa ovim svesnim odnosom, po svome dejstvu, izjednačava se i subjektivni stav bračnog druga iz koga možemo nepobitno utvrditi da je bračni drug, s obzirom na okolnosti slučaja, znao ili mogao znati (teži i blaži oblih nehata) da je njegovo ponašanje nedopušteno, odnosno protivpravno i da kao takvo može ne samo objektivno, već i s obzirom na odnose u njegovom braku, svojstva i osobine (karakterne odlike i prirodu temperamento) bračnog druga, dovesti do trajnog prekida faktičke bračne zajednice.

c) *Uzročna veza*. Za nastanak krivice, kao prepostavke za prestanak naslednjog prava brčanog druga, potrebno je i prisustvo kategorije uzročne veze. Ta uzročnost odnosi se na uspostavljanje objektivnog kontakta između svesno nedopuštenog (protivpravnog postupka) bračnog druga koji pretenduje na nasleđe i činjenice trajnog prekida faktičke bračne zajednice. Ta uzročna veza manifestuje se u obliku direktnog uzroka i neposredne posledice. Prema tome, protivpravno ponašanje bračnog druga, kao uzročni faktor, mora dovesti do trajnog prekida zajednice života kao neposredne i objektivno date posledice.¹¹

B. *Objektivna pretpostavka*. Objektivna pretpostavka za prestanak naslednjog prava bračnog druga javlja se u vidu sporazuma bračnih drugova za prestanak faktičke bračne zajednice.

Ovaj oblik prestanka naslednjog prava bračnog druga već na prvi pogled nameće potrebu za komparacijom sa odredbama Osnovnog zakona o braku. To upoređivanje, radi povlačenja stvarne razlike, je nužno zbog potrebe da se otkloni svaka mogućnost identifikacije institucija koje su samo prividno slične.

Naime, prema Osnovnom zakonu o braku, ne može prestati bračna zajednica razvodom na osnovu sporazuma bračnih drugova. U našem pravu nije prihvaćena institucija sporazumnog razvoda. Ta činjenica, uz postojanje instituta sporazumnog zahteva za razvod braka sa stanovišta prakse je opšte priznata, a sa gledišta teorije porodičnog prava potpuno objašnjena.

Međutim, ako naše porodično zakonodavstvo ne poznaje ustanovu sporazumnog prestanka braka razvodom, naše pravo, uopšte, prihvata institut sporazumnog prekida faktičke bračne zajednice koji najčešće predstavlja objektivnu pripremu za razvod braka pod uslovima koji su zakonom predviđeni. Ali valja primetiti, da naše pravo za ovaj institut vezuje samo nasledno-pravne ali ne i porodično-pravne posledice.

¹¹ Treba primetiti da institut krivice, koji predstavlja subjektivnu pretpostavku za prestanak naslednjog prava bračnog druga, na isti način tretira i Vrhovni sud Jugoslavije. Videti odluku toga suda objavljenu pod naslovom: »Kad postoji trajan prekid zajednice života koji predstavlja osnov za gubitak prava bračnog druga na nasleđe«. Rev. 287/61 od septembra 1961. god.

¹² Isto shvatanje zastupa i prof. Sijaldžić. Videti: Navedeno delo, Sarajevo 1964. god. str. 111.

Nije nužno da su bračni drugovi započeli razgovore o razvodu ma da će to najčešće biti slučaj.

Prema tome, nasledno pravo bračnog druga prestaje i u trenutku postignutog sporazuma o raskidu faktičke bračne zajednice. Ovaj sporazum ne mora biti izražen u pismenom obliku. Dovoljno je da su se bračni drugovi i usmeno sporazumeli da raskinu zajednicu života.¹²

Međutim, sa ovom pretpostavkom za prestanak naslednog prava bračnog druga ne treba izjednačiti i slučaj u kome je jedan bračni drug u nastupu afekta ili mirno i metodično ali bez obaveštavanja svog bračnog druga, napustio bračnu zajednicu zbog nepodnošljivog daljeg zajedničkog života. U ovom slučaju zajednica života bračnih drugova prekinuta je jednostranim aktom jednog bračnog druga a ne sporazumno sa drugim bračnim drugom. Zbog toga, u ovom slučaju ne prestaje nasledno pravo bračnog druga, što eventualno ne isključuje prestanak tog prava po prvom osnovu (krivici za raskid zajednice života).

Za razliku od subjektivne pretpostavke za prestanak naslednog prava bračnog druga, prema kojoj preživelji bračni drug gubi nasledno pravo ako je kriv za raskid faktičke bračne zajednice, u slučaju objektivne pretpostavke nasledno pravo bračnog druga prestaje iako nema njegove krivice za raskid zajednice života. Nasledno pravo bračnog druga, u ovom slučaju, prestaje samom činjenicom da je faktička bračna zajednica prestala u sporazumu sa umrlim bračnim drugom. Prema shvatanju koje je prihvatio Zakon o nasleđivanju pravo na nasleđe bračnih drugova prestaje u ovom slučaju čak iako se kasnije, u brakorazvodnom sporu, utvrdi da je sporazumni zahtev za razvod bračnih drugova bio neosnovan.

Iz ovoga proizilazi da se slučaj objektivne pretpostavke za prestanak naslednog prava bračnog druga, po svojim pravnim posledicama, izjednačava sa slučajem *sporazumnog odričanja od naslednog prava*. U ovom slučaju bračni drugovi, sklapajući sporazum o faktičkom raskidu bračne zajednice, ustvari se odriču svog naslednog prava sa pravom opozivanja ovog sporazuma u trenutku ponovnog uspostavljanja bračne zajednice.

S tim u vezi treba istaći da se sud neće upuštati u utvrđivanje poremećaja bračnih odnosa ako su bračni drugovi postigli sporazum o raskidu faktičke bračne zajednice. U slučaju prekida zajednice života krivicom preživelog bračnog druga sud će to morati da učini da bi utvrdio da li je preživelji bračni drug svojom krivicom doprineo da dođe do raskida zajednice života. Krivica za raskid se može utvrditi samo ispitivanjem svakodnevnih odnosa bračnih drugova. Na taj način, u ovom slučaju, vodio bi se brakorazvodni postupak izvan brakorazvodne parnice a bez posledica koje takva parnica izaziva.

Međutim, u slučaju sporazumnog prekida faktičke bračne zajednice (slučaj objektivne pretpostavke) sud će samo ispitati da li je između bračnih drugova postignut sporazum za raskid faktičke bračne zajednice. Ako tu činjenicu utvrdi onda nastupa prestanak naslednog prava preživelog bračnog druga.

§ 3. NAČIN UTVRĐIVANJA PREPOSTAVKI ZA PRESTANAK NASLEDNOG PRAVA BRAĆNOG DRUGA

Teorija i praksa naslednog prava nalazi se pred alternativnim stavom u rešavanju problematike načina utvrđivanja prepostavki za prestanak naslednog prava braćnog druga. Naime, razlozi za prestanak naslednog prava braćnog druga mogu se utvrditi ili po službenoj dužnosti ili samo na zahtev zainteresovanih lica (naslednika umrlog braćnog druga). Koje je rešenje bliže samom Zakonu o nasleđivanju, odnosno duhu i samoj prirodi nasledno-pravnih odnosa, teško je odgovoriti s obzirom na karakter, značaj i kompleksnost uzroka koji dovode do prestanka naslednog prava braćnog druga i posledica koje ti uzroci izazivaju.

Sam Zakon o nasleđivanju u ovom pogledu nije zauzeo određen i izričit stav. Iz te činjenice, kao što se uvek dešava, nužno se nameće potreba za interpretacijom odgovarajućih odredaba Zakona o nasleđivanju. Ta interpretacija, s obzirom na sve dobro poznate propratne elemente u tumačenju zakonskih tekstova, povlači obično za sobom i podjelu stavova kao i konfrontaciju mišljenja. I u ovom slučaju ta posledica nije izostala. U teoriji našeg naslednog prava i komentatorskoj literaturi došlo je do podele mišljenja oko načina utvrđivanja razloga za prestanak naslednog prava braćnog druga. Naime, nameće se pitanje: da li razloge za prestanak naslednog prava braćnih drugova treba utvrditi po službenoj dužnosti (*ex officio*) ili samo na predlog zainteresovanih lica?

Po jednom shvatanju¹³ razloge za prestanak naslednog prava braćnog druga, koji su vezani za činjenicu da je nakon smrti braćnog druga njegova tužba za razvod braka bila osnovana (čl. 27. st. 2. tač. 1), kao i za izvršenu konstataciju nakon smrti braćnog druga da je njegov brak bio ništav, odnosno nepostojeći uz prisutnu nesavesnost preživelog braćnog druga (čl. 27 st. 2. tač. 2), sud treba da utvrdi po službenoj dužnosti. Ti razlozi, po svome značaju, izjednačavaju se sa prepostavkama koje čine braćnog druga nedostojnim za nasleđivanje, a koje se prepostavke utvrđuju *ex officio*. Prema tome, pozivanjem na analogiju i ovi razlozi za prestanak naslednog prava braćnih drugova imaju se utvrditi po službenoj dužnosti. Međutim, razloge za prestanak naslednog prava braćnog druga vezanih za trajan prekid zajednice života sa ostaviocem, a do koga je raskida došlo krivicom preživelog braćnog druga, odnosno sporazumom braćnih drugova (čl. 27. st. 2. tač. 3), po ovom mišljenju, sud treba da utvrdi samo na zahtev zainteresovanih lica. Karakter ovih razloga nije takvog intenziteta da ih treba izjednačiti sa značajem i dejstvom prepostavki za nasledničku nedostojnost.

¹³ Ovo shvatanje zastupaju dr Borislav Blagojević i dr Alija Silajdžić. Videti: Navedeno delo, Beograd 1961. god. str. 81, odnosno, Navedeno delo, Sarajevo 1964. god. str. 111.

¹⁴ Videti: dr Milan Kreč i Đuro Pavić, Navedeno delo, Zagreb 1964. god. str. 64.

Međutim, po drugom mišljenju¹⁴ razlozi koji dovode do prestanka naslednog prava bračnog druga moraju se od strane suda utvrđivati po službenoj dužnosti bez obzira na svoju prirodu. Prema argumentima ovog shvatanja u pitanju je bračna veza kao osnov naslednog prava bračnog druga, a njena pravna i životna osobenost ima kompleksni karakter počev od same zajednice života pa do pravnih okvira u kojima se ta zajednica odvija.

U oceni ovih shvatanja, respektujući svu težinu i složenost ove problematike, pa prema tome snagu i vrednost svih ispoljenih mišljenja, mislimo, da drugo gledište, s obzirom na osnovne razloge i potrebe doslednosti treba praksi preporučiti. Ovo tim pre što je kriterijum za odmeravanje intenziteta (značaja i dejstva) pojedinih uzroka za prestanak naslednog prava bračnih drugova nedovoljno precizno, dat i teško ga je uopšte odrediti. Osim toga, za brži i jednostavniji rad su dova daleko je bolje stvoriti što uprošćenije i što je moguće jednoobraznije koncepcije u tumačenju odredaba Zakona o nasleđivanju. Izuzeci od pravila ako nisu dovoljno određeni ne doprinose punijem ispoljavanju samog pravila već objektivno narušavaju njegovu unutrašnju idejnu strukturu i misaonu snagu.

ZAKLJUČAK

Nasledno pravo bračnog druga prema umrlom suprugu izvodi se iz činjenice postojanja bračne veze. U toj činjenici ogleda se specifičnost nasledno-pravnog položaja bračnog druga. Za razliku od krvne veze koja predstavlja jedno prirodno, permanentno stanje, bračna veza, kao faktor koji utiče na formiranje zakonskog naslednog reda, predstavlja socijalni institut čiji je nastanak, trajanje i način prestanka tačno određen (dakle, čija je permanentnost relativizirana). Zbog toga, prestanak naslednog prava bračnog druga zavisi od postojanja samog osnova koji čini pravno i etički opravdanim njegovo nasledno pravo prema umrlom suprugu.

Izražavajući u punom vidu povezanost između bračnog i naslednog prava u određivanju pretpostavki za prestanak naslednog prava bračnog druga, nasledno pravo je u izvesnom smislu otišlo nešto dalje, dajući poseban pravni značaj faktičkoj komponenti bračne zajednice. Bez obzira na prigovor o pokušaju separatnog tretiranja bračnih komponenti koje tek u svojoj celini poprimaju svoj pravi i puni smisao, nasledno pravo čini ozbiljan pokušaj ka bližem i stvarnjem tretiraju bitnih, vrlo složenih a nekada i nedefinisanili odnosa unutar same bračne zajednice.

Protivrečnost između realnih odnosa bračnih drugova, kao stvarnog stanja, koje se okreće protiv samog cilja braka, i forme braka, koja je nužna ali koja postaje sama sebi svrha, oduvek je bila teška za svoje celishodno i kompletno razrešenje. Ekstremnosti u ovim slučajevima su uvek moguće, tim više ako je protivrečnost faktičkog stanja

i pravnih zahteva sve dublja i intenzivnija. Da li je time ugrožena institucija braka ili se daje prirodna prednost spontanom izrazu samih životnih procesa je pitanje na koje tek treba odgovoriti. Ali, u jednom možemo biti sasvim sigurni: da naše zakonodavstvo u ovom pogledu traži i u većini slučajeva nalazi sve bolja savremena i moderna rješenja.

Dr. Mihailo Mitić
docent Pravno-ekonomskog fakulteta
u Nišu

RÉSUMÉ

Dans la théorie du droit de succession et du droit familial, ainsi que dans les solutions législatives concrètes, on sentait depuis toujours qu'il y a un lien mutuel et presque un contact très proche entre ces deux branches juridiques. Ce fait ainsi que les buts sociaux qui déterminent la fonction du mariage et l'essence même de la succession, déterminent de même la condition du droit successoral du conjoint ainsi que les hypothèses de la cessation du droit de succession du conjoint.

En considération des deux fondements différents du droit à la succession qui existent dans notre droit, la cessation du droit de la succession du conjoint est différemment réglée si le conjoint invoque son droit à la succession en tant qu'héritier désigné par testament c'est à dire s'il fait valoir ses droits à la succession exclusivement en tant que successeur légal.

Lorsqu'il est questions des conditions et des hypothèses pour la cessation du droit successoral du conjoint, s'il invoque son droit à la succession en tant qu'héritier désigné par testament, alors il faut souligner que ces hypothèses sont déterminées en fonction du moment quand le testament a été rédigé. Si le testament a été rédigé après le divorce alors le droit de succession du conjoint divorcé ne prend pas fin. Cependant, il faut remarquer dans un tel cas le conjoint ne se présente pas comme héritier testamentaire en cette qualité, mais comme toute tierce personne qui est capable et digne de succéder. Au contraire, si le testament a été rédigé pendant la durée du mariage, alors le fait du divorce influe sur la validité du testament. Un tel testament est considéré tacitement comme étant révoqué, pour autant que le testateur n'ait expressément exprimé sa volonté qu'un tel testament conserve sa validité malgré le divorce ultérieurement prononcé.

D'autre part, le droit successoral du conjoint qui invoque son droit à la succession au titre de la loi, prend fin pour des raisons générales et spéciales. Les raisons générales se rapportent à l'indignité du conjoint. A ce sujet la condition de droit successoral du conjoint ne diffère pas de celle de tout autre successeur légal (parenté naturelle ou adoptive). Les raisons spéciales où le conjoint perd ses droits à la succession peuvent être classées en trois groupes spéciaux. Le premier groupe de raisons se rapporte au fait que le mariage a pris fin par le divorce qui a été prononcé après le décès du conjoint. Dans ce cas l'action en divorce a été intentée du vivant du conjoint qui est plus tard décédé et ses héritiers ont mané à bonne fin

la procédure engagée. D'après le deuxième groupe de raisons le conjoint n'aura aucun droit à la succession si son mariage est déclaré nul et non avenu après le décès du de cuius. Pour la cessation du droit successoral du conjoint il est nécessaire que la cause de la nullité du mariage soit connue du conjoint survivant à l'époque de la conclusion du mariage. D'après le troisième groupe de raisons le droit à succession du conjoint prend fin si la vie en commun avec le de cuius a cessé de façon durable par sa faute, ou bien en plein accord avec le conjoint décédé. Dans ce cas la préférence est accordée à la communauté conjugale effective par rapport aux cadres juridiques qui déterminent cette communauté. Quoique le mariage continue d'exister au point de vue juridique, le droit à la succession a pris fin par suite de l'absence de la vie en commun réelle des conjoints. De cette façon le droit successoral attribue une importance spéciale à la composante réelle du mariage. A ce sujet il a réalisé quelques progrès par rapport au droit familial qui, lorsqu'il est question de la communauté conjugale effective, se rattache aux hypothèses formelles générales pour la conclusion et la cessation du mariage.

